

Antony Beevor

Het Ardennenoffensief

Vertaald door Bep Fontijn,
Willem van Paassen
en Pieter de Smit

Ambo|Anthos
Amsterdam

Overwinningskoorts

Generaal Dwight D. Eisenhower verliet Chartres op 27 augustus 1944 al vroeg om een bezoek te brengen aan het net bevrijde Parijs. ‘Het is zondag,’ zei de opperbevelhebber van de geallieerden tegen generaal Omar Bradley, die hij had meegenomen. ‘Iedereen zal wel uitslapen, dus we kunnen de stad zonder al te veel ophef gaan bekijken.’ Maar de twee generaals bleven beslist niet onopgemerkt toen ze snel naar de Franse hoofdstad koersten voor hun zogenaamde ‘informele bezoek’.¹ De grijs-bruine Cadillac van de opperbevelhebber werd geëscorteerd door twee bepantserde wagens terwijl er een jeep met een brigadegeneraal voor hen uit reed.²

Toen ze bij de Porte d’Orléans aankwamen stond daar een nog groter escorte van het 38ste Cavalierieverkenningseskadron onder leiding van generaal-majoor Gerow keurig opgesteld op hen te wachten. Leonard Gerow, een oude vriend van Eisenhower, was nog steeds woedend omdat generaal Philippe Leclerc van de Franse 2de Pantserdivisie consequent al zijn bevelen naast zich had neergelegd tijdens de opmars naar Parijs. De dag ervoor nog had Gerow, die zichzelf als de militaire bestuurder van Parijs zag, Leclerc en zijn divisie verboden om deel te nemen aan generaal De Gaulles parade van de Arc de Triomphe naar de Notre Dame. In plaats daarvan moest hij van Gerow ‘de huidige missie om Parijs en omgeving van de vijand te zuiveren voortzetten’.³ Leclerc had Gerow tijdens de hele bevrijding van de hoofdstad genegeerd, maar die ochtend had hij een deel van zijn divisie via het noorden de stad uit gestuurd voor een aanval op de Duitse stellingen rond Saint-Denis.

De straten van Parijs waren leeg omdat de zich terugtrekkende Duitsers vrijwel elk voertuig hadden geconfisqueerd dat nog kon rijden. Zelfs de *Métro* was onbetrouwbaar vanwege de slechte elektriciteitsvoorziening, en de zogenaamde ‘Lichtstad’ werd enkel verlicht met kaarsen van de zwarte markt. De prachtige gebouwen zagen er vervallen uit, hoewel ze gelukkig nog onbeschadigd waren. Hitlers bevel om Parijs achter te laten als ‘een grote puinhoop’ was niet opgevolgd.⁴ Het was nog maar kort na de uitbundige vreugde van de bevrijding en op straat begonnen groepen mensen nog altijd te juichen zodra ze

Amerikaanse militairen en wagens zagen. Toch zouden de Parijzenaren al heel kort daarop binnensmonds mompelen: *‘Pire que les boches’* – ‘Erger dan de moffen’.⁵

Ondanks Eisenhowers opmerking dat hij ‘zonder al te veel ophef’ de stad wilde gaan bekijken, had hun bezoek wel degelijk een doel. Ze zouden generaal Charles de Gaulle ontmoeten, de leider van de Franse voorlopige regering, en dat terwijl president Roosevelt die regering weigerde te erkennen. Eisenhower, een pragmaticus, was bereid de duidelijke instructie van zijn president naast zich neer te leggen dat de Amerikaanse troepen niet in Frankrijk waren om generaal De Gaulle aan de macht te helpen. Stabiliteit achter de frontlinies was voor de opperbevelhebber van het grootste belang, en omdat De Gaulle daar als enige voor leek te kunnen zorgen, was hij bereid hem te steunen.

Noch De Gaulle, noch Eisenhower wilde dat de gevaarlijke chaos van de bevrijding uit de hand zou lopen, zeker niet in een tijd van allerlei zenuwachtige geruchten, plotselinge panieksituaties, complottheorieën en de lelijke manieren waarop collaborateurs werden aangepakt. Zo had de schrijver J.D. Salinger, die stafonderofficier was van een contraspionagekorps van de 4de Infanteriedivisie, samen met een kameraad een verdachte gearresteerd tijdens een actie in de buurt van het Hôtel de Ville, waarna hij had moeten toezien hoe de menigte de man wegsleurde en voor zijn ogen doodsloeg.

De dag ervoor was de triomfantelijke parade van De Gaulle vanaf de Arc de Triomphe naar de Notre Dame geëindigd met wilde geweersalvo’s in de kathedraal zelf. Deze gebeurtenis had De Gaulle ervan overtuigd dat hij het verzet moest ontwapenen en dat de leden ervan onderdeel moesten worden van een regulier Frans leger. Diezelfde middag nog ging er een verzoek naar SHAEF (Supreme Headquarters Allied Expeditionary Force*) voor 15.000 uniformen. Omdat de gemiddelde Fransman duidelijker kleiner was dan de gemiddelde Amerikaanse militair, waren er helaas niet genoeg kleinere maten voorradig.

De ontmoeting tussen De Gaulle en de twee Amerikaanse generaals vond plaats op het kantoor van het ministerie van Oorlog, aan de rue Saint-Dominique. Hier was De Gaulle aan zijn korte ministeriële loopbaan begonnen in de tragische zomer van 1940, en hij was daar nu weer teruggekeerd om de continuïteit te benadrukken. De formulering die hij gebruikte om de schande van het Vichy-regime uit het geheugen te wissen was wel een zeer eenvoudige: ‘De Republiek heeft nooit opgehouden te bestaan.’ De Gaulle had graag gewild dat Eisenhower Leclercs divisie in Parijs zou laten blijven om de openbare orde te handhaven, maar omdat enkele van Leclercs eenheden al aan het vertrekken waren, stelde hij voor dat de Amerikanen de Fransen misschien wel ‘met machtsvertoon’ konden imponeren om hen ervan te verzekeren dat de Duitsers voorgoed waren vertrokken. Misschien dat hij een hele divisie, of wellicht

* Zie glossarium.

zelfs twee, op weg naar het front dwars door Parijs kon laten marcheren? Eisenhower, die het lichtelijk ironisch vond dat De Gaulle de hulp van Amerikaanse troepen inriep om 'zijn positie te versterken', wendde zich tot Bradley en vroeg hem wat hij ervan dacht.⁶ Die antwoordde dat dit de daaropvolgende dagen direct al geregeld kon worden. En daarom nodigde Eisenhower De Gaulle uit om de parade af te nemen, samen met generaal Bradley. Hijzelf zou er niet bij aanwezig zijn.

Toen ze weer in Chartres terug waren, nodigde Eisenhower generaal sir Bernard Montgomery uit zich bij De Gaulle en Bradley te voegen en samen de parade af te nemen, maar die weigerde naar Parijs te gaan. Zo'n klein, maar relevant detail weerhield bepaalde Britse kranten er niet van om beschuldigingen te uiten aan het adres van de Amerikanen dat ze alle eer voor zichzelf op wilden eisen. De relatie tussen de geallieerden liep ernstige schade op door deze dwangmatige neiging van Fleet Street om vrijwel elk besluit van SHAEF als een veeg uit de pan richting Montgomery, en dus de Britten, te zien. Het was een afspiegeling van de meer algemene wrok dat de Britten naar de zijlijn waren geschoven. De Amerikanen hadden het nu voor het zeggen en zouden met de eer van de overwinning gaan strijken. Eisenhowers Britse plaatsvervanger, luchtmachtgeneraal sir Arthur Tedder, maakte zich zorgen over de vooroordelen van de Engelse pers: 'Op grond van wat ik bij SHAEF hoorde, beving mij onwillekeurig de vrees dat dit proces de kiem zou leggen voor een ernstige breuk tussen de geallieerden.'⁷

De volgende avond begaf de 28ste Infanteriedivisie zich, onder aanvoering van generaal-majoor Norman D. Cota, ondanks de zware regen vanuit Versailles naar Parijs. 'Dutch' Cota, die van een buitengewone moed en leiderschapskwaliteiten had getuigd op Omaha Beach, had nog geen twee weken daarvoor het bevel over deze divisie gekregen nadat zijn voorganger door een Duitse scherpschutter was gedood. Ze waren tijdens de gevechten in het heggeland van Normandië in juni en juli maar heel langzaam opgetrokken, en met veel slachtoffers, maar na de doorbraak, begin augustus onder aanvoering van generaal George C. Pattons Derde Leger, was er plotseling veel optimisme ontstaan tijdens de verovering van de Seine en van Parijs.

In het Bois de Boulogne waren douches aangelegd zodat Cota's mannen zich voor de parade nog konden afschrobben. De volgende ochtend, 29 augustus, vertrok de divisie vanaf de avenue Foch en ging via de Arc de Triomphe verder over de lange Champs Élysées. Infanteristen met hun helmen op en geweren met bajonetten over hun schouder marcheerden daar in volledige slagorde. De brede avenue was helemaal grijs-bruin gekleurd met rijen militairen van vierentwintig man naast elkaar. Elke militair droeg op zijn schouder het divisie-embleem, de rode 'Keystone' ('de hoeksteen'), het symbool van Pennsylvania dat de Duitsers vanwege de vorm de bijnaam 'de bloederige emmer' hadden gegeven.⁸

De Fransen stonden versteld, zowel van de informele stijl van de Amerikaanse uniformen als van hun schijnbaar oneindige hoeveelheid materieel. ‘*Une armée de mécanos,*’ merkte Jean Galtier-Boissière op in zijn dagboek.⁹ De menigte toeschouwers langs de Champs Élysées kon die ochtend niet geloven dat een enkele infanteriedivisie over zoveel voertuigen kon beschikken: talloze jeeps, sommige met .50-machinegeweren achterop; verkenningsvoertuigen, de artillerie met hun 155 mm-houwitser (‘Long Toms’) op een onderstel met rupsbanden, genietroepen, ondersteuningseenheden met kleinere voertuigen en tientonniers, de M-4 Sherman-tanks en tankjagers. Hierbij vergeleken leek de Wehrmacht, de schijnbaar onoverwinnelijke veroveraar van Frankrijk in 1940, vreemd ouderwets met zijn paard-en-wagens.

Het podium waarop de bevelhebbers de parade af zouden nemen stond op de Place de la Concorde. Genietroepen hadden het gemaakt van enkele ondersteboven gelegde aanvalsbotten met daaroverheen een lange lap driekleurige stof, en ze hadden talloze Amerikaanse vlaggen opgehangen die in de wind wapperden. Het 56 man tellende muziekkorps dat voor de parade uit was gelopen, stond voor het podium en speelde ‘Khaki Bill’, de divisiemars. De Franse toeschouwers hebben het waarschijnlijk niet vermoed, maar alle militairen wisten dat de 28ste Divisie onderweg was naar de noordrand van de stad om daar de Duitse stellingen aan te vallen. ‘Het was een van de opmerkelijkste aanvalsbevelen ooit,’ merkte Bradley later op tegen zijn adjudant. ‘Ik denk niet dat veel mensen beseften dat de mannen vanaf de parade rechtstreeks de strijd in marcheerden.’¹⁰

Bij het Kanaal, aan de kust, moest het Canadese Eerste Leger de belangrijke havenstad Le Havre innemen, terwijl het Britse Tweede Leger in noordoostelijke richting het Nauw van Calais binnen trok in de richting van enkele Duitse V-wapenlocaties. Ondanks de uitputting van de tankbestuurders en een vreselijke storm in de nacht van 30 op 31 augustus kreeg de Guards Pantserdivisie met behulp van het Franse verzet Amiens en de bruggen over de Somme in handen. Ze wisten de volgende ochtend General der Panzertruppe Heinrich Eberbach, de bevelhebber van het Vijfde Panzer-leger, volledig te overrompelen. De Britse opmars slaagde er vervolgens in om een wig te drijven tussen de restanten van het Vijfde Panzer-leger en het Vijftiende Leger dat het Nauw van Calais in handen had gehad. De Canadezen trokken daarna, aangevoerd door het Royal Regiment of Canada en de Britse Royal Hamilton Light Infantry en de Essex Scottish, verder naar Dieppe waar ze tijdens de rampzalige aanval twee jaar daarvoor zo’n vreselijke nederlaag hadden geleden.

De overwinningsroes van de geallieerden had niet groter kunnen zijn. De vrijdelde aanslag op het leven van Hitler in juli van dat jaar had het idee versterkt dat het Duitse Rijk uiteen aan het vallen was, net als in 1918. Maar niets was minder waar: het mislukken van de aanslag had de nazi-overheersing juist

ongekend sterker gemaakt. De G2-inlichtingenafdeling van SHAEF beweerde opgetogen: ‘De gevechten van augustus hebben succes gehad en de vijand in het westen heeft de moed opgegeven.’ Het oorlogskabinet in Londen geloofde dat het met Kerstmis allemaal voorbij zou zijn en had, met het oog op de planning, 31 december genoemd als de einddatum van de oorlog. Alleen Churchill bleef zich zorgen maken over de Duitse vastberadenheid om door te blijven vechten. In Washington ging men ook uit van zo’n snel einde en richtte men de aandacht meer en meer op de nog steeds wanhopige strijd tegen de Japanners in het Stille Zuidzeegebied. De Amerikaanse War Production Board begon militaire contracten op te zeggen, inclusief die voor de levering van artilleriegranaten.¹¹

Ook veel Duitsers dachten dat het einde van de oorlog in zicht was. Oberstleutnant Fritz Fullriede in Utrecht schreef in zijn dagboek: ‘Het westelijk front is vernietigd, de vijand is al in België en aan de Duitse grens; Roemenië, Bulgarije, Slowakije en Finland smeken om vrede. Het is precies als in 1918.’¹² In Berlijn hadden demonstranten de euvele moed gehad om op een treinstation een spandoek op te hangen met de tekst: ‘WIR WOLLEN FRIEDEN, SO ODER SO!’ (‘We willen vrede, hoe dan ook.’)¹³ Aan het oostfront had het Rode Leger heel Heeresgruppe Mitte vernietigd tijdens Operatie Bagration, waardoor het bijna 500 km op kon trekken tot aan de rand van Warschau en de Weichsel. De Wehrmacht was binnen drie maanden 589.425 man kwijtgeraakt aan het oostfront en 156.726 in het westen.¹⁴

De snelle opmars naar de Weichsel vormde de aanleiding tot de moedige, maar tot mislukking gedoemde, opstand van de Armia Krajowa. Stalin, die niet wilde dat Polen onafhankelijk zou worden, liet harteloos toe dat de Duitsers de opstandelingen afstrafte. Oost-Pruisen, met Hitlers hoofdkwartier in de Wolfsschanze bij Rastenburg, werd ook bedreigd, en de Duitse legers in de Balkan hielden geen stand. Nog geen twee dagen voor de bevrijding van Parijs liep Roemenië, toen de Sovjetlegers zijn grenzen binnenvielen, over van de Asmogendheden naar de geallieerden. Op 30 augustus viel het Rode Leger Boekarest binnen en nam het de cruciale olievelden van Ploiești. De weg lag open naar de Hongaarse vlakte en de Donau die via Oostenrijk Duitsland zelf in liep.

Halverwege augustus trok het Derde Leger van generaal George Patton op van Normandië naar de Seine. Dit viel samen met de succesvolle landingen van Operatie Dragoon tussen Cannes en Toulon, aan de Middellandse Zee-kust. Toen de Duitsers afgesneden dreigden te worden, begonnen ze zich op grote schaal terug te trekken uit het hele land. Leden van de Milice van Vichy, die wisten wat hun te wachten stond in handen van het verzet, staken ook vijandelijk gebied over, soms wel meer dan 1000 km, en vluchtten voor hun eigen veiligheid naar Duitsland. Geïmproviseerde ‘marsgroepen’, een combinatie van het leger, de Luftwaffe, de Kriegsmarine en ondersteunend personeel, kre-

gen de opdracht om vanaf de Atlantische kust naar het oosten te ontsnappen. Onderweg moesten ze wel opletten dat ze niet in handen van het Franse verzet vielen.¹⁵ De Wehrmacht begon een saillant rond Dijon te versterken om daar bijna een kwart miljoen Duitsers te kunnen opvangen. Zo'n 51.000 militairen bleven ingesloten achter aan de Atlantische kust en de Middellandse Zeekust. De Führer wees grote havens aan als 'forten', hoewel er geen enkele hoop was dat ze de Duitse militairen die daarin zaten ooit zouden kunnen aflossen. Deze ontkenning van de werkelijkheid werd door een Duitse generaal vergeleken met een rooms-katholieke priester die op Goede Vrijdag zijn bord varkensvlees met wijwater besprenkelt en zegt: 'Dit is vis.'¹⁶

Hitlers paranoia bereikte nieuwe dieptepunten na de mislukte aanslag van 20 juli. Hij ging in de Wolfsschanze in Oost-Pruisen veel verder dan zijn eerdere schimpscheuten dat de Duitse generale staf niet meer was dan 'een club intellectuelen'.¹⁷ 'Nu weet ik waarom al mijn geweldige plannen in Rusland mislukt zijn de afgelopen jaren,' zei hij. 'Het was allemaal verraad! Als die verraders er niet waren geweest, zouden we allang hebben gewonnen.'¹⁸ Hitler haatte de mensen die de aanslag van juli hadden beraamd, niet alleen vanwege hun verraad, maar ook omdat ze daardoor het beeld van de Duitse eenheid hadden beschadigd, wat een enorme invloed had op de bondgenoten van het Derde Rijk en de neutrale staten.

Tijdens de situatiebriefing van 31 augustus verklaarde Hitler: 'Er zullen momenten aanbreeken waarop de spanningen tussen de geallieerden onderling zo groot worden dat er wel een breuk moet plaatsvinden. In de wereldgeschiedenis zijn coalities altijd uiteindelijk op een bepaald moment uiteengevallen.'¹⁹ De minister van Propaganda, Joseph Goebbels, borduurde al snel voort op de gedachtegang van de Führer tijdens een ministerraad in Berlijn, kort daarop: 'We kunnen ervan uitgaan dat de politieke conflicten toe zullen nemen nu de schijnbare geallieerde overwinning naderbij komt, en dat dit op een dag scheuren zal veroorzaken in het huis van onze vijanden die niet langer kunnen worden hersteld.'²⁰

De chef van de generale staf van de Luftwaffe, General der Flieger Werner Kreipe, schreef op die laatste dag van augustus in zijn dagboek: 'In de avond kwamen er berichten binnen over de ineenstorting in het westen.' Hierop volgde tot diep in de nacht een enorme bedrijvigheid met 'bevelen, instructies, telefoongesprekken'. De volgende ochtend gaf Generalfeldmarschall Wilhelm Keitel, de bevelhebber van het Oberkommando der Wehrmacht (okw), de Luftwaffe bevel om nog eens 50.000 man over te plaatsen naar de grondstrijdkrachten. Op 2 september schreef Kreipe: 'Uiteenvallen is kennelijk begonnen in het westen, Jodl [hoofd van de planningsstaf van de Wehrmacht] verbaasd kalm. De Finnen maken zich los.'²¹ Tijdens dat overleg die dag begon Hitler de Finse leider, maarschalk Mannerheim, uit te schelden. Hij werd ook kwaad

omdat Reichsmarschall Hermann Göring niet de moeite had genomen om op zo'n cruciaal moment te verschijnen, en omdat hij zelfs voorstelde om de squadrons van de Luftwaffe te ontmantelen en het luchtmachtpersoneel over te plaatsen naar luchtafweereenheden.

Nu het Rode Leger aan de Oost-Pruisische grens stond was Hitler bang dat de Sovjets hem gevangen zouden nemen door middel van een luchtlandingsoperatie. De Wolfsschanze was omgebouwd tot een waar fort. 'Er zijn inmiddels enorme veiligheidsmaatregelen genomen,' schreef zijn secretaresse Traudl Junge. 'Overal zijn hekken en nieuwe wachtposten, mijnen, rollen prikkeldraad en wachttorens geplaatst.'²²

Hitler zocht een betrouwbare officier om het bevel op zich te nemen over de troepen die hem moesten beschermen. Oberst Otto Remer had het Grossdeutschland-gardebataljon naar Berlijn gebracht om de samenzweerders van de aanslag van 20 juli aan te pakken, dus toen Hitler hoorde dat Remer een verzoek tot overplaatsing naar een veldcommando had ingediend, gaf hij hem opdracht een brigade op te zetten die de Wolfsschanze moest bewaken. Remers brigade, die in eerste instantie bestond uit het bataljon waarmee hij in Berlijn had gewerkt plus het Hermann Göring-luchtdoelartillerieregiment met acht batterijen, werd steeds groter. De *Führer Begleit*, ofwel de Führer-begeleidingsbrigade, werd in september opgezet en stond klaar om de Wolfsschanze te beschermen tegen 'een landing van twee of drie luchtlandingsdivisies'. Deze 'ongebruikelijke verzameling' van legeronderdelen, zoals Remer het zelf noemde, kreeg absolute prioriteit wat betreft wapens, uitrusting en 'ervaren frontliniesoldaten', voornamelijk uit de Divisie Grossdeutschland.²³

De sfeer in de Wolfsschanze was zeer bedrukt. Hitler zelf lag dagenlang lusteloos op bed terwijl zijn secretaresses druk 'een hele reeks berichten van verliezen uit zaten te typen', zowel van het oost- als het westfront.²⁴ Göring zat ondertussen te pruilen in het Hohenzollern-jachthuis in Rominten, in Oost-Pruisen, dat hij had gevorderd. Na de mislukking van zijn Luftwaffe in Normandië beseftte hij dat zijn rivalen aan het hof van de Führer hem te slim af waren geweest, met name de manipulatieve Martin Bormann, die uiteindelijk zijn grootste tegenstander zou blijken te zijn. Zijn andere tegenstander, Reichsführer ss Heinrich Himmler, had het bevel gekregen over het Ersatzheer, het Reserveleger – het was in het hoofdkwartier van dit leger dat het complot was bedacht. En Goebbels had kennelijk het volledige gezag over het thuisfront, aangezien hij was aangesteld als Reich Bevollmächtigte ('gevolmachtigde') voor de Totale Oorlogsinspanningen. Bormann en de Gauleiters konden echter nog steeds vrijwel elke poging van anderen dwarsbomen om macht uit te oefenen over hun eigen koninkrijkes.

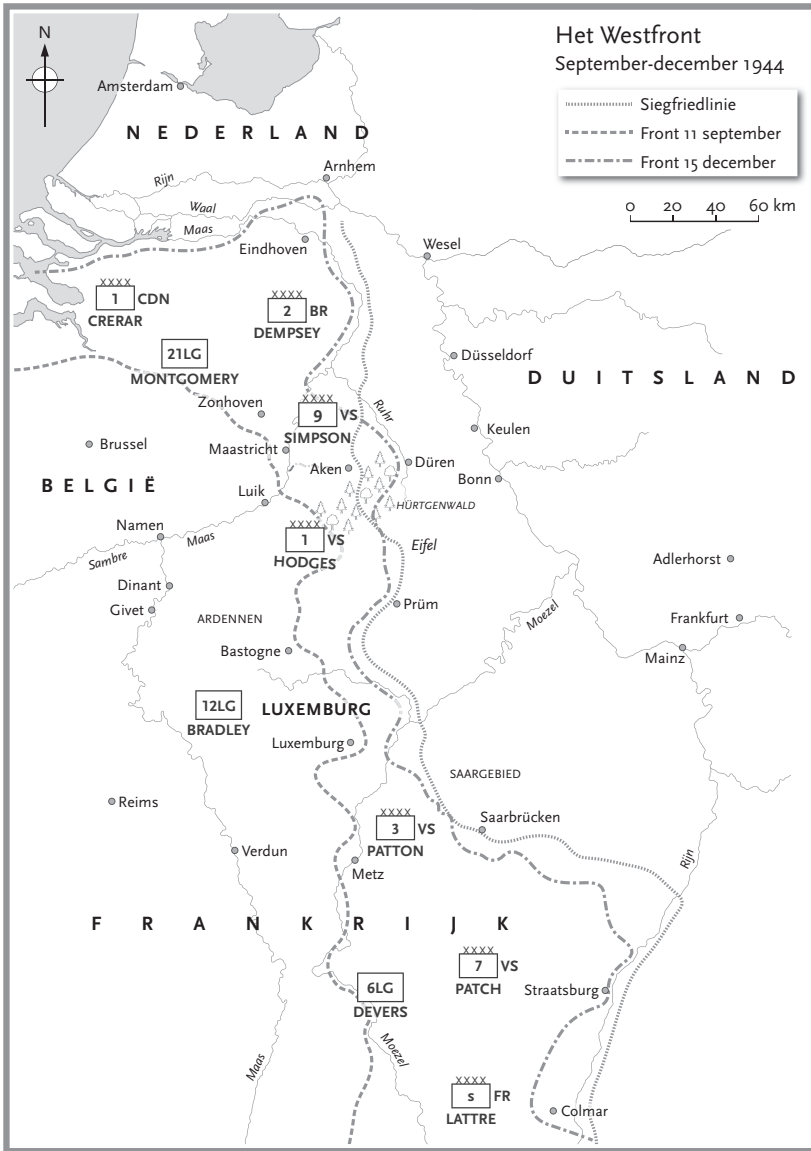
Hoewel de meeste Duitsers vreselijk geschrokken waren van de mislukte aanslag op Hitlers leven, daalde het moreel nog meer nadat de Sovjettroepen tot aan de Oost-Pruisische grenzen waren opgetrokken. Vooral de vrouwen

wilden dat er snel een einde aan de oorlog zou komen en velen, zo berichtte de veiligheidsdienst van de ss, hadden hun vertrouwen in de Führer verloren. De wat scherpzinnigere bevolking voelde echter wel aan dat er geen eind aan de oorlog zou komen zolang Hitler nog in leven was.²⁵

Ondanks, of misschien wel dankzij, de successen van die zomer was er een concurrentiestrijd gaande binnen de hoogste echelons van het geallieerde bevel. Eisenhower, ‘eerder een militair staatsman dan een krijgsheer’ zoals iemand hem omschreef, streefde naar consensus.²⁶ Tot grote ergernis van Omar Bradley en tot boze minachting van George Patton leek hij er echter op uit om Montgomery en de Britten tevreden te stellen. Het conflict, dat de relaties de rest van dat jaar en ook in 1945 op scherp zette, was begonnen op 19 augustus 1944.

Montgomery had geëist dat vrijwel alle geallieerde legers onder zijn bevel door België en Nederland heen op zouden trekken naar het industriële Ruhrgebied. Nadat zijn voorstel was afgewezen, wilde hij dat zijn eigen 21ste Legergroep gesteund door het Eerste Leger van generaal Courtney Hodges deze route zou nemen. Op deze manier zouden de geallieerden de lanceerinstallaties van de V-bommen die Londen onder vuur namen in handen kunnen krijgen, evenals de zeehaven van Antwerpen die van cruciaal belang was voor de bevoorrading van de optrekkende legeronderdelen. Bradley en zijn twee legeraanvoerders Patton en Hodges waren het ermee eens dat ze Antwerpen in handen moesten zien te krijgen, maar zij wilden oostwaarts gaan naar het Saargebied, de kortste route Duitsland in. De Amerikaanse generaals vonden echter dat hun plan voorrang moest krijgen, op grond van hun verdiensten in Operatie Cobra en de doorbraak naar de Seine onder leiding van Pattons Derde Leger. Eisenhower besefte echter heel goed dat ze met een enkele doorbraak, of dat nu door de Britten in het noorden zou zijn of door de Amerikanen in het midden van het front, grote politieke risico’s namen, meer nog dan militaire. De Amerikaanse of de Britse media en politiek zouden op hun achterste benen staan als hun eigen leger door bevoorradingsproblemen tegengehouden werd, terwijl het leger van de andere partij wél op zou kunnen trekken.

Op 1 september werd het al lang bestaande plan bekendgemaakt dat Bradley, die technisch gezien Montgomery’s ondergeschikte was, het bevel zou krijgen over de Amerikaanse 12de Legergroep. De Britse pers voelde zich meteen weer gekrenkt. In de ogen van Fleet Street was de reorganisatie in feite een degradatie van Montgomery omdat hij, nu Eisenhower in Frankrijk was gestationeerd, niet langer het bevel voerde over de grondstrijdkrachten. Londen had dit probleem al verwacht, dus om de rust te laten weerkeren werd Montgomery bevorderd tot veldmaarschalk (waardoor hij in theorie een hogere rang kreeg dan Eisenhower, die maar vier sterren had). Patton luisterde die ochtend naar de radio en werd onpasselijk toen hij ‘Ike hoorde zeggen dat Monty de gewel-

digste militair was die er nu rondliep en dat hij nu tot veldmaarschalk was bevorderd'. De prestaties van anderen werden totaal niet genoemd. En na een bijeenkomst op Bradleys hoofdkwartier de volgende dag merkte Patton, die de opmars door Frankrijk had geleid, op: 'Ike bedankte noch feliciteerde ook maar iemand van ons voor wat we hebben gedaan.'²⁷ Twee dagen later bereikte zijn Derde Leger de Maas.

Hoe dan ook, de overijde opmars van het Amerikaanse Eerste Leger en het

Britse Tweede Leger naar België was uiteindelijk een van de snelste van de hele oorlog. Het had misschien nog wel sneller gekund als ze niet in alle Belgische steden en dorpen opgehouden waren door de plaatselijke bevolking die hen met veel enthousiasme binnenhaalde. Luitenant-generaal Brian Horrocks, de bevelhebber van het xxxste Korps merkte op dat ze ‘met champagne, bloemen, menigten en meisjes boven op de open vrachtwagens moeilijk vooruitkwamen om verder te gaan met de oorlog’.²⁸ De Amerikanen ontdekten ook dat ze in België veel warmer en enthousiaster werden binnengehaald dan in Frankrijk. Op 3 september werd de Guards Pantserdivisie op de wildste feestelijke tafere-len onthaald toen die Brussel binnentrok.

Direct de volgende dag slaagde de 11de Pantserdivisie van generaal-majoor ‘Pip’ Roberts erin om met een opmerkelijke verrassingsaanval Antwerpen bin-nen te trekken. Met hulp van het Belgische verzet kregen ze de haven in handen nog voor de Duitsers de kans kregen om de haveninstellingen te verwoesten. De 159ste Infanteriebrigade viel het Duitse hoofdkwartier in het park aan, en om 20.00 uur gaf de bevelhebber van het Duitse garnizoen zich over. Zijn 6000 militairen werden afgevoerd en in de kooien van de dierentuin opgesloten, die toch al leegstonden omdat de dieren door de hongerende bevolking waren op-gegeten. ‘De krijgsgevangenen zaten op het stro door de tralies heen te staren,’ merkte Martha Gellhorn op.²⁹ Het hoofdkwartier van de Führer schrok enorm van de val van Antwerpen. ‘Jullie waren nog maar net de Somme overgesto-ken,’ erkende General der Artillerie Walter Warlimont het jaar daarop tegen-over zijn geallieerde ondervragers, ‘en plotseling stonden een of twee van jullie pantserdivisies al aan de rand van Antwerpen. We hadden niet zo’n snelle doorbraak verwacht en waren er niet op voorbereid. Toen we het nieuws er-over hoorden, was dat een bittere verrassing.’³⁰

Het Amerikaanse Eerste Leger trok ook snel op om de zich terugtrekkende Duitsers te pakken te krijgen. Het verkenningsbataljon van de 2de Pantserdivi-sie trok ver voor de andere troepen uit op. De Amerikanen zochten uit langs welke routes de vijand zich terugtrok en stelden zich net na zonsondergang in bepaalde dorpen of steden verdekt op in hinderlagen met lichte tanks. ‘We wachtten tot een konvooi binnen [het] meest effectieve bereik van onze wa-pens was voor we het vuur openden. Met een lichte tank sleepten we uitgescha-kelde voertuigen weg en verborgen die tussen gebouwen in de stad zodat later aankomende militairen ze niet zouden zien. Zo ging het de hele nacht door.’ Een Amerikaanse tankcommandant berekende dat zijn tank tussen 18 augustus en 5 september ‘vrijwel zonder onderhoud’ ruim 900 km had afgelegd.³¹

Aan de Frans-Belgische grens hadden Bradleys troepen zelfs nog meer suc-ces dan de Britten toen ze met een tangbeweging bij Bergen (Mons) uitkwa-men. Gemotoriseerde eenheden van drie Duitse Panzer-divisies slaagden er echter in om te ontsnappen voordat de Amerikaanse 1ste Infanteriedivisie de omsingeling afsloot. De paratroepers van de 3de en 6de Fallschirmjäger-divi-

sies waren verbitterd dat de Waffen-ss zich opnieuw het vege lijf had gered en de rest achter had gelaten. De Amerikanen hadden de restanten van zes divisies die vanuit Normandië kwamen ingesloten, in totaal meer dan 25.000 man. Die maakten geen schijn van kans en konden zich alleen maar overgeven. De artillerie van de 9de Infanteriedivisie berichtte: 'We vuurden met onze 155 mm-kanonnen rechtstreeks op de vijandelijke colonnes, maakten veel slachtoffers en droegen bij aan de gevangenneming van 6100 Duitsers inclusief drie generaals.'³²

Aanvallen van het Belgische verzet in de regio Mons vormden aanleiding voor de eerste van vele wraaknemingen, waarbij zestig burgers werden gedood en talloze huizen in brand werden gestoken. Groepen van de Armée Secrète van de Mouvement National Belge, de Front de l'Indépendance en de Armée Blanche werkten nauw samen met de Amerikanen in de zuiveringsfase.* Het Duitse militaire bevel werd kwaad en bang voor een massaopstand toen zijn troepen zich door heel België heen terugtrokken naar de veilige Westwall, of de Siegfriedlinie, zoals de geallieerden hem noemden. Wraakzuchtig sloten jonge Belgen zich en masse aan bij de aanvallen, met vreselijke gevolgen voor henzelf, zowel op dat moment als later in december toen de Duitse troepen tijdens het Ardennenoffensief, eveneens belust op wraak, terugkeerden.

Op 1 september zag Maurice Delvenne tot zijn grote genoegen in Jemelle, bij Rochefort in het noorden van de Ardennen, hoe de Duitsers zich uit België terugtrokken. 'De Duitse legers trekken zich steeds sneller terug, en zo te zien steeds chaotischer,' schreef hij in zijn dagboek. 'Genietroepen, infanterie, marine, Luftwaffe en artillerie zitten allemaal in dezelfde vrachtwagen. Al die militairen komen duidelijk rechtstreeks van het front. Ze zien er vuil en afgetoebd uit. Ze willen alleen maar weten hoeveel kilometer het nog is naar hun vaderland en wij hebben er natuurlijk stiekem plezier in om die afstand te overdrijven.'³³

Twee dagen later trokken ss'ers, sommigen met hun hoofd in het verband, door Jemelle. 'Ze hebben een harde blik in hun ogen en kijken mensen haatdragend aan.'³⁴ Ze lieten een spoor van verwoesting na door gebouwen in brand te steken, telegraaflijnen neer te halen en gestolen schapen en koeien voor zich uit te drijven. Boeren in het Duitssprekende oostelijke deel van de Ardennen kregen bevel om met hun gezin en vee te verhuizen en achter de Siegfriedlinie in het Reich te gaan wonen. Maar berichten over de geallieerde bombardementen waren op zich al voldoende om hen daarvan af te houden en

* De naam L'Armée Blanche had niets te maken met de witte legers van de Russische Burgeroorlog. De naam verwees naar het geheime Belgische inlichtingennetwerk tijdens de Duitse bezetting in de Eerste Wereldoorlog, dat La Dame Blanche werd genoemd. Er bestond namelijk een legende dat de Hohenzollern-dynastie van de keizer zou vallen als de geest van een witte dame verscheen.

de meesten wilden eenvoudigweg hun boerderij niet achterlaten, dus daarom hielden ze zich in de bossen schuil tot de Duitsers vertrokken waren.

Op 5 september vormden de activiteiten van jonge *résistants* voor de zich terugtrekkende Duitsers de aanleiding om 35 huizen in brand te steken aan de N4, de hoofdweg tussen Marche-en-Famenne en Bastogne (Bastenaken), vlak bij het dorp Bande. Het zou nog veel erger worden op kerstavond, toen de Duitsers terugkeerden tijdens het Ardennenoffensief. De gewone bevolking was doodsbang voor de vergeldingsacties na de aanvallen van het verzet. Op 6 september namen de Duitsers in Buissonville wraak voor een aanval die twee dagen daarvoor was uitgevoerd. Ze staken daar en in het dorp ernaast 22 huizen in brand.

Verder langs de terugtrekkingsroute kwamen de inwoners van dorpen en steden naar buiten met Belgische, Britse en Amerikaanse vlaggen om hun bevrijders feestelijk in te halen. Soms moesten ze die heel snel verbergen voor er weer een wegvlochtend Duits detachement in de hoofdstraat verscheen. In Utrecht beschreef Oberstleutnant Fritz Fullriede hoe ‘een triest peloton van Nederlandse nationaalsocialisten snel naar Duitsland werd gebracht om aan de wraak van de Nederlandse bevolking te ontkomen. Een groot deel ervan waren vrouwen en kinderen.’³⁵ Deze Nederlandse ss’ers hadden in Hechtel, net over de Belgische grens gevochten. Ze waren uit de omsingeling ontsnapt door een kanaal over te zwemmen, maar ‘de gewonde officieren en mannen die zichzelf over wilden geven werden grotendeels, tot grote schande van de Britten [die kennelijk toekeken], door de Belgen doodgeschoten’. Zowel de Nederlanders als de Belgen hadden na vier jaar bezetting heel wat dingen meegemaakt waarvoor ze wraak wilden nemen.

Het Duitse front in België en Nederland leek volledig gebroken. Er was paniek in de achterhoede met chaotische taferelen, wat voor het LXXXIXste Legerkorps aanleiding vormde om in zijn oorlogslogboek te spreken van ‘een beeld dat schandelijk en het Duitse leger onwaardig is’.³⁶ Feldjäger Streifengruppen, letterlijk ‘strafgroepen’, namen achterblijvers gevangen en brachten die naar een verzamelingscentrum of *Sammellager*. Vervolgens werden ze onder leiding van een officier naar de gevechtlijn teruggezonden, meestal in groepen van zestig. In de buurt van Luik werd zo’n duizend man naar de frontlinie teruggestuurd door officieren met getrokken pistolen. Degenen die van desertie werden verdacht, kwamen voor een krijgsraad. Als schuldig werden bevonden, kregen ze de doodstraf of werden ze naar een Bewährungs-bataljon gestuurd (een zogenaamd proeftijdbataljon, maar het was in feite meer een strafbataljon). Deserteurs die schuld bekenden of die burgerkleding hadden aangetrokken, werden ter plekke geëxecuteerd.

Elke Feldjäger droeg een rode armband met daarop OKW FELDJÄGER en hij bezat een speciale identiteitskaart met een diagonale, groene streep waarop

stond: ‘Hij heeft het recht om zijn wapen te gebruiken wanneer hij niet wordt gehoorzaamd.’³⁷ De Feldjagers werden heel erg geïndoctrineerd. Eenmaal per week kregen ze van een officier alles te horen over ‘de situatie in de wereld en dat het onmogelijk was om Duitsland te verwoesten, dat de Führer onfeilbaar was en dat er ondergrondse fabrieken waren die hen hielpen om de vijand te slim af te zijn’.

Er werd geen aandacht geschonken aan Generalfeldmarschall Walter Model’s ‘Oproep aan de soldaten van het Westelijke Leger’, waarin hij een beroep op hen deed om vol te houden zodat ze tijd konden winnen voor de Führer. Men nam extreme nietsontziende maatregelen. Generalfeldmarschall Wilhelm Keitel gaf op 2 september het bevel om ‘simulanten en lafhartige ontduikers, inclusief officieren’ onmiddellijk te executeren.³⁸ Model waarschuwde dat hij minimaal tien infanteriedivisies en vijf Panzer-divisies nodig had om een doorbraak naar Noord-Duitsland te kunnen voorkomen. Zo’n groot leger was echter niet beschikbaar.

De terugtrekking in het noorden langs de Kanaalkust was veel ordelijker verlopen, grotendeels omdat de Canadezen later dan gepland de achtervolging inzetten. General der Infanterie Gustav von Zangen had op indrukwekkende wijze leidinggegeven aan de terugtrekking van het Vijftiende leger vanuit het Nauw van Calais naar Noord-België. De geallieerde inlichtingendienst had het goed mis toen die meldde: ‘De enige versterkingen die naar wij weten in Nederland aan zullen komen, zullen de ontgoochelde en chaotische restanten zijn van het Vijftiende Leger die nu België uit vluchten via de Zeeuwse eilanden.’³⁹

De plotselinge inname van Antwerpen was dan wellicht een zware klap voor het Duitse opperbevel maar in de dagen erna, toen het Britse Tweede Leger er niet in slaagde de noordzijde van de Scheldemonding in handen te krijgen, lukte het General Von Zangen toch om verdedigingslijnes op te zetten. Die bevatten onder andere een 20 km brede veldschans aan de zuidzijde van de Scheldemonding – de zogenaamde Zak van Breskens –, Zuid-Beveland aan de noordzijde en Walcheren. Zijn leger wist al snel 82.000 man in te zetten met zo’n 530 kanonnen. Hierdoor werd het onmogelijk voor de Britse Royal Navy om de Scheldemonding met zijn vele mijnen in te nemen.

Admiraal sir Bertram Ramsay, de opperbevelhebber van de geallieerde marine, had SHAEF en Montgomery verteld dat de Duitsers de Scheldemonding gemakkelijk af konden sluiten. En admiraal sir Andrew Cunningham, de First Sea Lord van de Britse marine, waarschuwde dat Antwerpen ‘net zoveel nut voor ons heeft als Timboektoe’, tenzij de wegen ernaartoe bevrijd werden.⁴⁰ Generaal Horrocks, de korpscommandant, gaf later toe dat hij zelf verantwoordelijk was voor de mislukking. ‘Napoleon had dit zonder meer beseft,’ schreef hij, ‘maar naar ik vrees Horrocks niet.’⁴¹ Het was echter niet de fout van Horrocks, noch die van Roberts, de bevelhebber van de 11de Pantserdivisie. Het was enkel en alleen de fout van Montgomery die niet geïnteresseerd was in

de Scheldemonding en dacht dat de Canadezen die later nog wel schoon konden vegen.

Het was een enorme vergissing die later tot een heel nare schok zou leiden, maar in die euforische dagen gingen generaals die in de Eerste Wereldoorlog mee hadden gevochten ervan uit dat september 1944 hetzelfde was als september 1918. 'De kranten berichtten over een opmars van zo'n 335 km in zes dagen en vermeldden dat de geallieerde troepen al in Nederland, Luxemburg, Saarbrücken, Brussel en Antwerpen waren,' schreef de militaire historicus Forrest Pogue. 'De schattingen van inlichtingendiensten getuigden over het algemeen van een bijna hysterisch optimisme.'⁴² De ogen van vrijwel elke hogere militair waren op de Rijn gericht, met het idee dat de geallieerden daar vrijwel met één grote sprong overheen konden komen. Eisenhower werd zonder meer misleid door deze visie, en Montgomery was er, om zijn eigen redenen, helemaal door gebiologeerd.